

Мінскі лінгвістычны гурток, 2010
<http://philology.by>

БЕЛАРУСКІ ПРАВАПІС

Развагі перад вывучэннем новай беларускай арфаграфіі.

ТЭРМІН “ПРАВАПІС”

Мінскі лінгвістычны ўніверсітэт. БДУ. 2010

ТЭРМІН “ПРАВАПІС”

- «ЛЭС», энцыкладедыя «Беларуская мова» -- адсутнічае
- Ахманава, “Слоўнік лінгв. тэрмінаў” (Юрэвіч-1962, Сцяцко-1990): “правапіс = арфаграфія”
- Ожегов-Шведова, “БТС” (Кузнецов-2000): “правописание= орфография”

ВЯЛІКАЯ ЎВАГА ДА ПРАВАПІСУ Ў НАВУЦЫ АБ МОВЕ

БЕЛАРУСКАЯ ГРАМАТЫКА ДЛЯ ШКОЛ

Напісаў кандыдат філалёгіі Петрагр. Унівэр.

Б. Тарашкевіч.

Выданьне «Беларускага Камітэту».

Zur Verbreitung im Gebiet des Militär-Gouvernements Litauen und zur Ausfuhr zugelassen. Presseabteilung des Militär-Gouvernements Litauen.

ВІЛЬНЯ.
Друкарня М. Кухты.
1918 г.

ЗЬМЕСТ.

Прадмова

ПЕРШАЕ КОЛА

§ 1. Знадворныя пачуцьці, прадмет.-- лекцыя 1

§ 2. Асаблівасьці прадметаў. -- лекцыя 2

...

ДРУГОЕ КОЛА

§ 1. Канчатак. лекцыя 1

...

§72. Выклічнік. -- лекцыя 31

§73-97. ПРАВАПІС.

§98-106. СКАЗ

ПАРАДКАВАННЕ БЕЛАРУСКАГА ПРАВАПІСУ

- Дапаможнікі для выдавецтваў “Наша Ніва”, “Загляне сонца ў наша ваконца” і інш. (1906-1915)
- 1917. Anton Łuckeвиč. Jak prawilna pisać pa bielarusku. Č. 1. Wilnia, 1917. 16 s.
- 1918. Rudolf Abiht, Jan Stankeвиč. Prosty sposob stacca ū karotkim čase hramatnym. Breslaŭ, 1918. 16 s.
- Anton Łuckeвиč, Jan Stankewиč. Bielaruski prawapis. Wilnia, 1918. 32 s.
- Браніслаў Тарашкевіч. Беларуская граматыка для школ. Вільня, 1918.

ПАРАДКАВАННЕ БЕЛАРУСКАГА ПРАВАПІСУ

ІНСТЫТУТ БЕЛАРУСКАЕ КУЛЬТУРЫ

— АДЗЕЛ МОВЫ І ЛІТАРАТУРЫ —

П Р А Ц Ы

АКАДЭМІЧНАЕ КОНФЭРЭНЦЫІ ПА РЭФОРМЕ
БЕЛАРУСКАГА ПРАВАПІСУ І АЗБУКІ.

(14—21 лістапада 1926 г.)

пад рэдакцыяй

Старшыні Адзелу Мовы і Літаратуры
С. НЕКРАШЭВІЧА

— і —

Старшыні Інстытуту Беларускае Культуры
Ў. ІГНАТОЎСКАГА

10/11 1926

ВЫДАНЬНЕ ІНСТЫТУТУ БЕЛАРУСКАЕ КУЛЬТУРЫ.

У МЕНСКУ—1927.

Акадэмічная Канфэрэнцыя
па рэформе беларускага
правапісу і азбукі, Мінск,
14—21 ліст. 1926 г.

Грычыны гурток. БДУ. 2010

КАНФЕРЭНЦЫЯ 1926

- Вострае сутыкненне паміж прыхільнікамі хуткай і радыкальнай рэформы (А. Лёсік, Я. Лёсік, А.Александровіч і інш.) і паслядоўнікамі памяркоўнага парадкавання беларускага правапісу і граматыкі (С.Некрашэвіч, П. Растаргуеў, А. Багдановіч)
- 1927. “Працы...”
- 1930. “Беларускі правапіс (праект). Апрацаваны Правапіснай камісіяй БАН”
- 1930. Рэпрэсіі, знішчэнне беларускай інтэлігенцыі.
- “Акадэмічная канферэнцыя была генеральным злётам нацдэмаўскіх контррэвалюцыянераў”, “сусветным контррэвалюцыйным кангрэсам беларусістаў”... (зб.: “Навука” на службе нацдэмаўскай контррэвалюцыі / пад рэд. дырэктара Інстытуту філэзофіі акадэміка С.Я.Вольфсона. Мінск : Акадэмія навук, 1931)

ЗАКАНАДАЎЧЫЯ АКТЫ АБ АРФАГРАФІІ І ПУНКТУАЦЫІ

- 1933. Пастанова СНК БССР “Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу”
- 1957. Пастанова СМ БССР “Аб удакладненні і частковых зменах існуючага беларускага правапісу”
- 23 ліпеня 2008 г. закон Рэспублікі Беларусь № 420-З «Аб Правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі»

ЗАКОН 2008

Артыкул 1. Зацвердзіць Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі (прыкладаюцца).

Артыкул 2. Дзяржаўныя органы, іншыя арганізацыі, грамадзяне Рэспублікі Беларусь, а таксама замежныя грамадзяне і асобы без грамадзянства, якія пастаянна ці часова пражываюць або часова знаходзяцца на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь, павінны кіравацца Правіламі беларускай арфаграфіі і пунктуацыі, зацверджанымі гэтым Законам, ва ўсіх сферах і выпадках выкарыстання пісьмовай беларускай мовы.

Артыкул 3. Савету Міністраў Рэспублікі Беларусь да 1 верасня 2010 года:

- забяспечыць прывядзенне актаў заканадаўства ў адпаведнасць з гэтым Законам;
- прыняць іншыя меры, неабходныя для рэалізацыі палажэнняў гэтага Закона.

Артыкул 4. Гэты Закон уступае ў сілу з 1 верасня 2010 года, за выключэннем гэтага артыкула і артыкула 3, якія ўступаюць у сілу з дня афіцыйнага апублікавання гэтага Закона.

- Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь

Асноўныя змены ў 2008

1. Агульныя:

- удасканалена, больш стандартызавана структура Правілаў;
- значна скарачаны правілы напісання марфем;
- правілы аб напісанні анамастыкі і запазычанняў уведзены ў асноўны тэкст адпаведных параграфіў. Марфалагічныя заўвагі пра ўласныя імёны ліквідаваны.

2. Прыватныя:

- пунктуацыйныя: сёння не разглядаюцца;
- Арфаграфічныя.

ЗАДАЧЫ АРФАГРАФІЧНЫХ ЗМЕН 2008

- Уаднастаіць напісанне беларускай, славянскай і запазычанай лексікі
- Уаднастаіць напісанне галосных і зычных з розных марфем
- Зблізіць арфаэпію і арфаграфію
- Ліквідаваць варыянты, абумоўленыя адсутнасцю асобных пунктаў “як правільна” ў Правілах-1959.

ПРЫВАТНЫЯ АРФАГРАФІЧНЫЯ ЗМЭНЫ 2008

1. Правапіс э, е ў запазычаных словах.

Пр-1959: Пасля **р, ц, д, т** – **э**.

Пасля астатніх звычайна – **е**.

Рэальна – разнабой: *экземпляр/экзэмпляр, галіфе/галіфэ*.

Пр-2008: На канцы запазычаных нязменных слоў, а таксама ўласных імён і геаграфічных назваў пасля зычных, акрамя **л, к**, пішацца **э**: *купэ', рэзюмэ', галіфэ', Стру'вэ, Мерымэ', філе', піке'*

Літара **э** ў запазычаных словах пасля губных зычных, а таксама пасля **з, с, н** пішацца згодна з літаратурным вымаўленнем: *капэ'ла, сурвэ'тка, сэ'рвіс, інтэрнэ'т*

меда'ль, ме'неджмент, не'рвы, парла'мент, перспекты'ва, газе'та, серві'з

2. ПЕРАДАЧА АКАННЯ

1) *йо, іо:*

- Пр-1959: *адажыю, Ватэрлоо, Токію, радэо, какао, аўдыё-, відэо-; Айгайо, Нью-Йорк, іог/ёг,*
- Пр-2008: *адажыя, Ватэрлоа, Токіа, радэа, какава, аўдыя, відэа; Айгаё, Нью-Ёрк, ёг*

2) *-эль, -эр:*

- Пр-1959: *лідэр, камп'ютэр, шніцэль*
- Пр-2008: *лідар, камп'ютар, шніцаль*

3) У складаных словах

- Пр-1959: *стодзённы, стогадовы*
- Пр-2008: *стадзённы, стагадовы*

2. ПЕРАДАЧА АКАННЯ

4) “яканне”:

- Пр-1959: *землі – зямля; але: дзевяты, дзесяты, семнаццаць, васемнаццаць, пяцьдзесят, шэсцьдзесят*
- Пр-2008: *землі – зямля і дзявяты, дзясяты, сямнаццаць, васямнаццаць, пяцьдзясят, шэсцьдзясят*

3. Зычныя:

1) *здн, стн, здл, стл:*

- Пр-1959: славянскія: *позна, ненавісны, радасны; замежныя: фарпостны, аванпостны*
- Пр-2008: *позна, ненавісны, радасны; фарпосны, аванпостны*

3. ЗЫЧНЫЯ:

2) у/ў:

- Пр-1959: без ў: *праменні ультрафіялетаваыя, ва ўніверсітэце, прэзідыум, раунд, фауна, Фауст, Паўстоўскі*

Шоу/Шоў, Дахау/Дахаў, ток-шоў/ток-шоу, ноу-хау/ноў-хаў

- Пр-2008: *праменні ўльтрафіялетаваыя, ва ўніверсітэце, раўнд, фаўна, Фаўст, Паўстоўскі*

Шоу, Дахау, ноу-хау, ток-шоу

Гук [у] не чаргуецца з [ў] у запазычаных словах, якія заканчваюцца на *-ум, -ус*: *прэзідыум, кансіліум, радыус, страус, соус* -- і вытворных ад іх.

4. МЯККІ ЗНАК:

- Пр-1959: *конскі, астраханскі, плзенскі – чаньчуньскі, цяньшаньскі*
- Пр-2008: *конскі, астраханскі, плзенскі – чаньчунскі, цяньшанскі*

5. АБРЭВІЯТУРЫ

- Нарком, райком, селькор?
???
- Наркам, райкам, селькар?

5. “НАРКАМ” ЦІ “НАРКОМ”?

- Пр-1959: “...кожная састаўная частка складанаскарочанага слова, апрача апошняй, пішацца так, як яна пісалася б у адпаведным поўным слове, напрыклад: *кампартыя, гарсавет, прафсаюз...*”

Заўвага. У апошняй частцы некаторых складанаскарочаных слоў пад націскам можа аднаўляецца этымалагічнае *о*, якога ў поўным слове не бывае, напрыклад: *райком, нарком, селькор*.

- Пр-2008: У абрэвіятурах скарочаныя часткі пішуцца так, як у адпаведных поўных словах: *гарсавет, прафсаюз, галоўурач, прафкгарвыканкам, член-кар., інтэрнал, ваенкам (ваенны камісар), лінкар (лінейны карабель)*.

5. АБРЭВІЯТУРЫ, 2008

- У некаторых абрэвіятурах напісанне можа не адлюстроўваць натуральнае вымаўленне: *ТЮГ* – Тэатр юнага глядача (вымаўляецца [ц’ух]), *РІВШ* – дзяржаўная ўстанова адукацыі «Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы» (вымаўляецца [рыўш]).
- Калі імя або імя па бацьку пачынаецца з дыграфу *Дз*, то ініцыялам выступае толькі літара *Д*: *Дзмітрый Дзмітрыевіч* – *Д. Д.*

6. ДЗЕЯСЛОЎНЫ СУФІКС *-ІРАВА-* (*-ЫРАВА-*):

1. Пераважная большасць запазычаных дзеясловаў ужываецца з суфіксам *-ава-* (*-ява-*): *дэградаваць, фальсіфікаваць, фінішаваць*.
2. Дзеяслоўны суфікс *-ірава-* (*-ырава-*) ужываецца:
 - калі без гэтага суфікса ўзнікае аманімія дзеясловаў з дзеясловамі з суфіксам *-ава-* (*-ява-*): *буксіраваць – буксаваць, парадзіраваць – парадаваць, газіраваць – газавач, камандзіраваць – камандаваць, пазіраваць – пазавач, пасіраваць – пасавач*;
 - калі дзеяслоў без *-ір-* (*-ыр-*) губляе сваю фармальную і семантычную акрэсленасць: *шакіраваць, бісіраваць, бравіраваць, гарманіраваць, драпіраваць, лабіраваць, грасіраваць, курыраваць, лавіраваць, дэкарыраваць, сервіраваць*;
 - калі дзеяслоў мае вузкатэрміналагічнае значэнне: *манціраваць, пасівіраваць, аксідзіраваць, зандзіраваць*;
 - У некаторых выпадках паралельна ўжываюцца дзве формы: *дэмаскіраваць – дэмаскаваць, акупіраваць – акупаваць, курсіраваць – курсаваць, калькіраваць – калькаваць, базіраваць – базаваць*.

7. ВЯЛІКАЯ ЛІТАРА

найменні найвышэйшых божастваў (бостваў) у рэлігійных
культых, а таксама ўсе словы ў спалучэннях, якія
змяшчаюць гэтыя назвы: *Бог, Алах, Яхве, Шыва, Вішну;
Госпад (Гасподзь), Усявышні, Уладыка Нябесны,
Усемагутны Бог, Святая Тройца, Бог Айцец, Бог Сын,
Божы (Боскі) Сын, Бог Дух Святы, Святы Дух, Прасвятая
Тройца, Божая (Боская) Маці, Прачыстая Уладычыца
Нябесная, Прасвятая Дзева Марыя, Царыца Нябесная,
Месія; Дажбог, Жыжаль, Пярун, Цмок*

прыметнікі, утвораныя ад слова *Бог*: *Божы (Боскі) суд,
Божы (Боскі) храм, Божая (Боская) міласць;*

З МАЛОЙ ЛІТАРЫ ПІШУЦЦА:

слова *бог (гасподзь)* ва ўстойлівых выразах, звязаных з выказваннем розных пачуццяў у прастамоўі, а не са зваротам да Бога паводле рэлігійнай абраднасці і ўяўленняў: *бог яго ведае, божа (божачка) ты мой, дай божа, бог з табой (з ім, з вамі), алах з ім;*

слова *бог* з агульным значэннем боства ў спалучэнні з асабовай назвай або з назоўнікам з агульным значэннем у родным склоне: *старажытны славянскі бог Пярун, бог сонца Дажбог, Сварог – бог неба;*

агульныя назвы ўяўных істот: *архангел, анёл, херувім, фея, муза, дамавік, лясун, русалка, гном, троль, здань, хохлік і інш.*

АСОБНЫЯ НЕЛІКВІДАВАННЯ ПРАБЛЕМЫ

Мінскі лінгвістычны гурток. БДУ. 2010

ЗРАБІЦЬ ФАНЕТЫЧНЫ РАЗБОР СЛОЎ:

- *гара, баранаванне, Гамер*

ЗРАБІЦЬ ФАНЕТЫЧНЫ РАЗБОР СЛОЎ:

г	γ		б	b
а	а		а	а
р	r		р	r
а	а		а	а
			н	n
			а	а
Г	γ		в	v
а	а		а	а
м	m'		н	n̄
е	е		н	
р	r		е	е

- Правілы-59: “Незалежна ад паходжання гук *o* ў ненаціскных складах перадаецца на пісьме праз *a*, напрыклад: *гара, вада, савет, большавік, камунізм, сацыялізм, пралетарыят, рэвалюцыя... Гамер, Сакрат*”.
- Правілы-08: “Незалежна ад паходжання слова гук [o] ў ненаціскных складах вымаўляецца як [a], што перадаецца на пісьме: *гара', вада', баранава'нне, ко'лас, хо'лад, бало'та, Бандарэ'нка, Ко'ханава, Ку'нцава, Гаме'р, Сакра'т, арганіза'цыя, педагагі'чны, электара'т, харэагра'фія, заало'гія*”.

- Правілы-59: “Незалежна ад паходжання гук **o** ў ненаціскных складах перадаецца на пісьме праз **a...**”.
- Правілы-08: “Незалежна ад паходжання слова гук **[o]** ў ненаціскных складах вымаўляецца як **[a]...**”.
- Зрабіць фанетычны разбор слоў: *гара, баранаванне, Гамер.*

ПРАВИЛЫ-08: “НЕЗАЛЕЖНА АД ПАХОДЖАННЯ
СЛОВА **ГУК [о]** Ў НЕНАЦІСКНЫХ СКЛАДАХ
ВЫМАЎЛЯЕЦЦА ЯК [А]...”.

г	γ		б	b
а	<u>о</u>		а	а
р	r		р	r
а	а		а	<u>о</u>
			н	n
			а	а
Г	γ		в	v
а	а		а	а
м	m'		н	ṇ
е	е		н	
р	r		е	е

ВЫМАЎЛЕННЕ ЯК КЕПСКАЯ БАЗА ДЛЯ ПІСЬМА

- 2. У пачатку запазычаных слоў літары *э, е* як пад націскам, так і не пад націскам пішуцца ў адпаведнасці з літаратурным вымаўленнем: *э'ра, эсэ', э'ўрыка, э'нас, э'тыка, Эўклі'д, Эўрыпі'д, Элі'ста; е'гер, е'рась, ерэты'к, Еўро'па, еўрапейскі, Еўпато'рыя, Ерэва'н, ерэва'нец, Еўфра'т*.
- 3. Літара *э* ў запазычаных словах пасля губных зычных, а таксама пасля *з, с, н* пішацца згодна з літаратурным вымаўленнем. Так, словы *капэ'ла, сурвэ'тка, экзэмпля'р, маянэ'з, тунэ'ль, сэ'рвіс, інтэрнэ'т* пішуцца з літарай *э*, а словы *меда'ль, ме'неджмент, не'рвы, парла'мент, перспекты'ва, газе'та, серві'з* – з літарай *е*.
- 4. У запазычаных словах, адзначаных у пунктах 2 і 3 гэтага параграфа, напісанне *э, е* **вызначаецца па слоўніку**.

Мінскі лінгвістычны гурток, 2010
<http://philology.by>

Дзякуй за ўвагу!

БЕЛАРУСКІ ПРАВАПІС

Развагі перад вывучэннем новай беларускай арфаграфіі.

